

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 14. 1939

TİMURLENK BAYTAR MI İDİ?

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Konya müzesi kütüphanesinde 2838 numaralı yazma bir baytar-namenin 45, 46, 47 nci varaklarında Türk tarihinde Osmanlı türkle-rine keder verici vukuat ile meşhur olan Timurlengin baytar olduğunun yazılı olduğunu mezkûr müze müdürü sayın Yusuf Akyurt bildirmiş ve mezkûr varakların 6 sahifeden mürekkep resimlerini de göndermek lütfünde bulunmuşdur

Mezkûr sahifeleri okuduk. Çok açık ve güzel bir türkçe ile eser Kenan efendi tarafından yazılmışdır [1]. Muhakkak ki toplama bir eser olacaktır. Yazılış tarihi malûm değildir. Eb'adı 12×18,5 dur. İnce kâğıdı samanı aherlidir. Eser harekeli ve usulüne muvafık güzel bir nesih ile yazılmışdır.

Timurlengin baytar olduğunu ortaya koyan bahis :

Varak 45 a, 45 b, 46 a, 46 b, 47 a, 47 b de bu suretle beyan edilmiştir :

(... İlmî baytaride Timurlenk Şeyhülmeşayih menzilesindedir. Hattâ padişahı Buharaya intisabı ve ol hanedapa münasebeti ve Mir-ahurinin Timur gibi bir kaç yüz hademe ve bendesi olup bendesinin edna bir tökeri olmak hîzi imkândan dür ve mehcür iken şayestei niami celilei rahmaniyye rahîm ve gafur olmakla bazı makbul atlara illet arız oldukda etraftan daim taharri ve talep ve baytarı hüner-

[1] Varak 80 a da bu baytarnamei lâtifinin cami' ve müellifi, camişerif sahi-bi Sultan Ahmed bin Mehmed bin Murad... Hattati Kenan efendinin hattı destile olan nüshadan, (Elhac Mehmed bin elhac Aliyyibnilhac Mehmedül Belgradî namın-da güzel nesih yazan bir zat tarafından 1258 (1842) de İstanbulda Süleymaniye camii yakınında bir yerde istinsah etmiştir. Birinci sahife başı tezhiblidir. Kenan efendi eserinin gayet muteber ve memduh bir kitab olduğu, ona tazim ve ihtiram edip gafflet olunmıya diye medholunmaktadır.

Tıb Tarihi Enstitüsü çalışmalarından
Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

DOĞACAK ÇOCUĞUN KIZMI ERKEKMİ OLACAĞINA DAİR BAZI MUTALEALAR

Hekimbaşı Gevrekzade Hasan
efendinin eserinden. [1]

NUR TENİK

Gevrekzade hafız Hasan efendiye gelinceye kadar birçok müellif ve muharrirler muhtelif eser ve mecmualarda gerek tam bir bahis ve yahut müteferrik bir not halinde bu mevzua dair işittiklerini ve gördüklerini yazmışlardır. Bu bahsin eski bir tarihi, ilmî eserlerde bile yer bulan az çok müsbet ve menfi netice veren bu tahminlerin halk arasında da hâlâ yaşayan kuvvetli bir mevkiî vardır. Birçok insanlar hâlâ ehemmiyet verdikleri bazı alâmetlerle çocuk doğmadan evvel kızını erkekmi olacağına dair tahminler yürütürler. Bunların bir kısmı Tıb Tarihi Enstitüsünün etüdlerinde yer almıştır. [2] [3]

Hekimbaşı Gevrekzade hafız Hasan efendinin Neticetül'fikriye fi tedbiri velâdetül'bikriye [1] eserini tetkik ederken (varak, 28 b) de doğacak çocuğun kızını erkekmi olacağına dair yazdıkları nazarı dikkatimizi celbetti. Türklerin ilmî tabâet ve an'ane yolile bugüne

[1] Neticetül'fikriye fi tedbirül'vilâdetül bikriye. Üniversite kütüphanesi, yıldız tıb kitapları No. 282

[2] Antropologie mecmuası. Mart 1935 Dr. A. Süheyl. Türkiyede halk arasında çocuk doğmadan evvel cinsiyetinin tayini üzerine

[3] Madrid tıb tarihi kongresine tevdi edilen X uncu arsulusal kongre eylül 1935

kadar gelen bu hususdaki bilgilerin tamamlanmasına yardım eder diye onları kısaca iktibas ediyorum :

...Erkek menisinde münderiç olan kuvvei musavvire kendi müşahibin hasıl eder. Fakat bunlardan hangisi galebe ederse çocuk da ona göre erkek veya kız oluyor.

İbni Sina bu hususda diyor ki: (29 a) erkek çocuğun sebebi: Erkek menisinin hararet ve kuvveti ve miktarının kesreti ve vakti zuhra muvafakati, meninin sağ canipten cereyanıdır. Zira bu taraf sıcak olmakla maderi meni dahi har ve kuvvetli olur; hem de sağ canibe vusul eder. Keza kız çocuğunun sebebi de kadının menisinin zikrolunan ciheti mezburelere muhalif olduğu içindir.

Diğer etibbanın dahi bu husustaki fikirleri müşterektir. Çocuğun erkek veya kız oluşu ceninin rahimde teşekkülüne kadar olan 6 tavrıdan tavrı hamise tesadüf eder. Eğer cenin erkek olacaksa hılkat cihetinden azasının itmamı dişi azasının itmamından mukaddem olur. (29 b) Baba veya annenin beden veya mizaçları kuvvette veya zaafta olduğuna göre menilerinin de kuvvet ve ademi kuvvetinden ceninin bedeninin itmamında sürat veya betaat olur. Ve çocuk da kız veya erkek olur.

Aşağıda da bahsedileceği gibi mahal ve mevsimlerin de dahil vardır. Meselâ ilkbahar sür'atlendirir. Yemek ve içmenin de dahil vardır. Eğer rahmin mizacı hararet üzerine bulunuyorsa cenin erkek, bürudet üzere ise dişi hasıl olur. Fakat cenin ikiz ise ya ikisi de erkek veya ikisi de dişi olmalıdır ki müşahedeler bu fikri cerheder. Eğer babanın menisi kesir ve har olup kuvvei faidesi kavi ise ve rahmin dahi mizacı suhnet üzerine bulunursa ananın menisine galip olduğu cihetle mevlud erkek olur ve onda havassı zükûret galip olur.

Keza eski etibbadan bazıları: Hini cimada ve babanın menileri sağ caniblerinde cari olup da yine rahmin sağ canibine mensup olursa çocuk erkek olur. Eğer sol taraftan cari olupta yine rahmin soluna mensup olursa çocuk dişi olur. Eğer meni babanın sağından cari olup rahmin soluna mensub olursa gerçi çocuk erkek olur fakat dişi mizacında olur. Eğer aksi olursa erkek mizacında dişi olur,

demişlerdir. (Ebülkasım İbni Sadık) (Mesaili İbni Huneyn) şerhinde (30 a) bu ahvali tasrih edip derler ki: Müzekker cenin sağ canipte müennes cenin sol canibdedir. Galebei kuvvei musavvire maddei zükûreynde iken cenin rahmin sol canibinde ise burada hararet ve yubuset nakıs olduğundan çocuk erkek olursa da nakisülmizaç olur. Aristoya göre (30 b): Ruzgâr, mevsim, seneler çocuğun cinsine tesir eder. Eğer ruzgâr cenuptan eserse (Iodos) çocuk müennes olur. Eğer poyraz eserse bedene selâbet ve harareti griziyeyi mucib, maddei meneviyeye kuvvet ve letafet vermekle cenin müzekker olur. Hatta çobanlar koyuna koç salıverdikleri eyyamı bu ruzgârın esdiği zamana tesadüf ettirirler. Sonra sıcak memleketlerde ve yazda kız, soğuk memleket ve kışda erkek çocuk olur. Sinni kühulet ve şeyhuhette ekseriya çocuk kızdır. Sinni şebâbette ise erkektir. (Burada İbni Sina'nın fikrinin de böyle olduğunu zikreder.)

Sonra bir kadın çok zaman doğurmayıp da sonra ilâç ile gebe kalırsa çocuk yine kızdır. (31 a) inkıtai hayızdan beşinci güne kadar zamanda olan çocuklar kızdır. On birinci güne kadar yine erkek olur.

Bazı etibba derler ki: eğer ana ve baba bazı müsabhan şeyler içerlerse ekseriya çocuk erkek olur. Bilâkis soğuk şuruplara müdave-met etmişlerse çocuk kız olur demişlerdir, ve hatta buna göre ağıdi-ye tertip etmişlerdir. Erkek olan cenin teşekkül edip harekete geçtikde sağ canipde hareket edip hamilin evvelâ sağ memesi büyür ve ve ona süt sol memeden evvel gelir, ve cildi kızarır, sütün kıvamı galiz ve beyaz olur, sağışça inci taneleri gibi görülür. Hamil ayağa kalkarken sağ ayağına ve sağ tarafına dayanır ve gözün sağ tarafının hareketi daha süratli olur. Dişiye gebe olan hatunun alâmetleri bunun zıddıdır. [1]

Gevrekzade bu bahislerde görüldüğü üzere şahsî müşahedelere ehemmiyet verir. İbni Sina'nın fikirlerini bu makalesinde esas tutmuşdur.

Gevrekzadenin yazdığı eserlerin hususiyeti şudur:

[1] Amasya ve civarında Lokman hekim efsaneleri ve bazı itikadlar. Dr. A. S. Ünver ve İsa Nazım. Halk bilgisi haberleri.

Vakıa bu sözler kendisinden evvel çok söylenmiş ve yazılmışı [1], fakat onları bulmak zordur. Gevrekzade bu eserleri birer birer tetkik etmiş ve bize güzel toplama yapmıştır. XVIII inci asırda Türk hekimlerinin bilgilerini pratik sahada arttırmak için birçok eski eserlerdeki fikirleri telhis etmeğe muvaffak olmuştur. Bu satırlarla eskiden bu bahis hakkında söylemedik bir söz olmadığını görüyoruz. Bu günkü fen bu eski haleti ruhiye ile meşğul olacak olursa her halde mahiyetini ortaya koyabilecek ve bu malzemeyi ehemmiyetli bulacaktır.

Eski tababet XIX uncu asırdan itibaren esasları tetkike şayan görülmeden bütün dünyaca bir tarafa atılmışdır, yoksa bu asırların mahsulü tetebbuu ve müşahedesi olan bu fikirler tetkik edilmeden atılmaya lâyık değildir. Buna misal buraya konan eski mütalâa ve iddialardır.

[1] Bu eserden evvel yazılmış olan Abbas Besim efendin kitabında da mev-sim, ruzgâr ve senelerin cenine tesirinden bahsedilir. Abbas Vesim efendinin (Düsturül Vesim fi tıbbülcedid velkadim) eseri Beyazıd umumî kütüphanesinde (4097) numarada, Lâlelide Ragıpaşa kütüphanesinde (946-947) numarada kayıtlıdır. Beyazıd Umumî kütüphanesindeki nüsha Gevrekzadenin kütüphanesinden çıkmadır ve asıl istifade ettiği nüshadır.